

Տիգրան Հովհաննիսյան

Տաճիկ կառավարությունը և իթթիհաթը
մարդկության դատարանի առաջ

ցեղաստանություն. ժխտում և դատադատում

Национальная академия наук Республики Армения

National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

Тигран Иоаннисян

**Османское правительство и
иттихат
перед судом человечества**

Tigran Hovhannisian

**The Ottoman Empire and Ittihat
before the Court of Humanity**

Ереван / Yerevan 2007

Музей-институт геноцида армян / Armenian Genocide Museum-Institute

Տիգրան Հովհաննիսյան

Տաճիկ կառավարությունը և

իթթիհաթը

մարդկության դասարանի առաջ

Մենագրությունը երաժիշակորվել է հրատարակման
Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի
գիտական խորհրդի կողմից

9(479.25)
2-85

Կազմեց և հրատարակության դասրասեց
Անուշավան Զախարյանը

ՀՏԴ 941 (479.25)
ԳՄԴ 63.3 (27)
Հ 854

Հովհաննիսյան Տիգրան

Հ 854 Տաճիկ կառավարությունը և իթթիհաթը մարդկության դասարանի առաջ. -
Եր.: Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ, 2007. 64 էջ:

խմբագիր. Է. Դանեղյան
տարբի հայեցակարգ. Հ. Դեմոյան, Է. Դանեղյան, Հ. Սամուելյան
գրաֆիկական նախագծում. Հ. Սամուելյան
էջադրում. Ա. Գևորգյան

ԵՊՀ Գրադարան

SU0135775

ԳՄԴ 63.3 (27)

ԵՊՀ ՍԱՐԳՍԻ ԵՎ ՄԱՐԻ ԻՐԱՆԻ ԻՐԱՆԻ ԲԻՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆ
SARGIS AND MARIE OZMIRLIAN LIBRARY OF YEREVAN STATE UNIVERSITY

ISBN 978-99941-963-4-0

©Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ, 2007

XX դարասկզբի հայ գրական, հասարակական, ֆաղափական գործիչների շարքում առանձնահատուկ տեղ ունի Տիգրան Հովհաննիսյանը (1865–1921): Գործիչ, որի անունը թեև այսօր փչ բան է ասում հանրությանը, սակայն նա ժամանակին եղել է ճանաչված ու հեղինակավոր անձնավորություն:

Թարգմանիչ, գրական գործիչ, իրավաբան Տ. Հովհաննիսյանն ավարտել է Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանը, առաջ՝ Մոսկվայի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը: Չբաղվելով փաստաբանությամբ, միևնույն ժամանակ ուսուցչություն է արել Երևանի թեմական և Ներսիսյան դպրոցներում: 1899 թ. մեկնել է Ըվեյցարիա, ուր մի քանի տարի մնալով, խորացել է իր մասնագիտության ուսումնասիրության մեջ, «դիտել է այդ երկրի ժողովրդական կենցաղն ու օրջավայրը»: Վերադառնալով Անդրկովկաս՝ աշխատել է Թիֆլիսի ու Բաքվի օկրուգային դատարաններում, վարել է Թիֆլիսի Հայոց դրամատիկական ընկերության, Բաքվի «Գրասերների ընկերության» և տեղի «Հայկական բյուրոյին» կից «Վճարասուն» կոչված մասնաժողովի նախագահի դասընկերը: Գրականագիտական, իրավաբանական, թարգմանական գործերով հանդես է եկել անդրկովկասյան դարբերականներում:¹ 1920 թ. հուլիսի 1-ին երթվալ հավասարմասար Տ. Հովհաննիսյանը հաստատվել է Հայաստանի սենատի անդամ:² Նոյեմբերի վերջերին նա, ՀՀ դատավարության կազմում որդես խորհրդական

1 Տե՛ս Աղբյուրի Ակունք, 1909, որ. 1, էջ 17, «Պատմա-բանասիրական հանդես», 2002, թիվ 2, էջ 290: Հայկական սովետական հանրագիտարան, հ. 6, Երևան, 1980, էջ 574:

2 Հայաստանի Հանրապետության դառնամենի օրենքները (1918–1920 թթ.), Երևան, 1998, էջ 352:

(«բարձրագույն դասական ասյանի անդամ»), հրավիրված է եղել մասնակցելու Ալեքսանդրապոլի բանակցություններին և դաճնագրի կնքմանը:³ Խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո աշխատել է ՀԽՍՀ Ժողկոմխորհի իրավաբանական բաժնում:

Տ. Հովհաննիսյանն ակտիվորեն մասնակցել է Առաջին համաշխարհային պատերազմի սարիներին հայ ժողովրդի կրած վնասների հաշվառման ու դրանց փոխհատուցման ուղղությամբ Թիֆլիսում 1918 թ. վերջից 1920 թ. սկիզբը Հովհ. Թումանյանի ղեկավարությամբ գործած «Համաշխարհային պատերազմից հայ ժողովրդի կրած վնասների ֆննիչ հանձնաժողովի» աշխատանքներին:⁴ Նա գլխավորել է վերջինիս ֆրեական բաժինը, հաճախ էլ՝ փոխարինել Քննիչ հանձնաժողովի նախագահին: Խոսելով իր կատարած աշխատանքների մասին՝ Տ. Հովհաննիսյանը 1919 թ. փետրվարի 8-ին հանձնաժողովի նախագահին ուղղած զեկուցագրի մեջ մասնավորապես գրել է. «...բացի իմ բաժինը ղեկավարելուց, ուսումնասիրել եմ հայկական վերջին ջարդերին վերաբերող գրականությունը և դասրասել «Տաճիկ կառավարությունը և իթթիհաթը մարդկության դասարանի առաջ» վերնագրով մի աշխատություն, որի նդասակն է հերել տաճիկ կառավարության և իթթիհաթի արդարությունը և հայ ժողովրդի մեղավորությունը փաստաբանող երկու գրերի բովանդակությունը:

Այդ աշխատությունս դասրասված էր այն նդասակով, որ մեր Հանձնաժողովի ծախֆով տղվեր հայերեն, ռուսերեն և ֆրանսերեն, բայց Հանձնաժողովի նյութական սուղ վիճակը ի նկատի ունե նա - լով ես սկսեցի այդ աշխատությունը տղել «Հառաջ» թերթում»:⁵

Իրոք Տ. Հովհաննիսյանի հիեյալ աշխատությունը հրադարակվել է Թիֆլիսում լույս տեսնող «Հառաջ» թերթում, «Թերթոն» խորագրի ներքո 1919 թ. փետրվար - մարտի մի ֆանի համարներում: Որֆան հայտնի է, հայ իրականության մեջ սույն աշխատանքը Հայոց ցեղասղանությունը ժխտող կեղծարարների դեմ տղագրված եթե ոչ ամենաառա-

3 Ալ. Խատիսյան. Հայաստանի Հանրադետությունի ծագումն ու զարգացումը, Բեյրութ, 1968, էջ 294:

4 Քննիչ հանձնաժողովի գործունեության մասին մանրամասն տես. Հայ ժողովրդի կոռուսները Առաջին աշխարհամարտի սարիներին («Համաշխարհային պատերազմից հայ ժողովրդի կրած վնասների ֆննիչ հանձնաժողովի» փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու, այտուհետ՝ Հայ ժողովրդի կոռուսները...), կազմող, առաջարանի և ծանոթ. հեղինակ Ան. Ձաֆարյան, Երևան, 2005:

5 Տես նույն տեղում, էջ 101-102:

ջին, ադա առաջին գործերից մեկն է: Առայսօր այն անձանոթ է ոչ միայն լայն հանրությանը, այլև՝ մասնագետներին: Աշխատությունը հիմնավոր, փաստարկված, մասնագիտական հմտությամբ ու խորությամբ գրված ուսումնասիրություն է, որի հրատարակումը, դրա հետ ծանոթությունը, կարծում ենք, մեր օրերում էլ իր նպաստը կրերի Հայոց ցեղասպանությունը ժխտել փորձողների դեմ դայֆարի գործին:

«Հավելված»-ում ներկայացնում ենք «Համաշխարհային դաստիարակության հայ ժողովրդի կրած վնասների ֆննիչ հանձնաժողովի» աշխատանքների հետ կապված՝ Տ. Հովհաննիսյանի գործունեությանն առնչվող փաստաթղթերի ընտրանի:

Անուշավան Զաֆարյան
բանասիրական գիտությունների դոկտոր